

בס"ד

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Sevgi Vakti, Adalet Vakti

Vayetse 5782

Yahudilik üst düzeyde bir sevgi dinidir: üç sevgi. “Tanrı’n A-Şem’i tüm kalbinle, tüm canınla ve tüm gücünle sev” (Devarim 6:5); “Akranını kendin gibi sev” (Vayikra 19:18); ve “Yabancıyı sev, çünkü bir zamanlar siz de yabancı bir ülkede yabancıydınız” (Devarim 10:19).¹

Yahudilik sadece bir sevgi dini değildir. Aynı zamanda sevgiyi ahlaki yaşamın merkezine yerleştiren ilk uygarlıktır da. C. S. Lewis ve başkaları, tüm büyük uygarlıkların “altın kurala” benzer bir ilke içerdiğine işaret etmişlerdir – başkalarına, onların sana davranmalarını istediğin şekilde davran² veya Hillel’in olumsuz dille ifade ettiği şekliyle: Sana yapılmasından nefret ettiğin şeyi başkalarına yapma (Şabat 31a). Bu, Oyun Teorisi uzmanlarının karşılıklı özgecilik veya kısasa kısas diye adlandırdıkları şeydir. Bu özgeciliğin belli bir şeklinin (özellikle de Harvard’dan Martin Novak tarafından akıl edilen “generous” [cömert] adlı varyantın), herhangi bir grubun devamlılığı için en iyi strateji olduğu, bilgisayarlı simülasyon yoluyla kanıtlanmıştır.³

Yahudilik adaletle ilgilidir. Albert Einstein, Yahudiliğin, bir Yahudi olarak doğduğu için talih yıldızlarına teşekkür etmesini sağlayan “neredeyse fanatizm düzeyindeki adalet sevgisi”nden bahsetmişti.⁴ Tora’da yeni bir inancın kurucusu olarak neden Avraam’ın seçildiğini açıklayan tek yerde pasuk “Çünkü onu, çocuklarına ve soyuna, adil ve doğru olanı yaparak A-Şem’in yolunu korumaları talimatını vermesi için seçtim” (Bereşit 18:19)

¹ Ayrıca bkz. Vayikra 19:33-34.

² C. S. Lewis, *The Abolition of Man* [İnsanın Feshi], New York, 1947.

³ Örneğin bkz. Martin Nowak ve Roger Highfield, *Super Cooperators: Altruism, Evolution and Mathematics (or, Why We Need Each Other to Succeed)* [Süper İşbirlikçiler: Özgecilik, Evrim ve Matematik (veya, Başarı İçin Neden Birbirimize Muhtacız)]. Melbourne: Text, 2011.

⁴ Albert Einstein, *The World As I See It* [Benim Gözümden Dünya; Alfa Yayınları, 2016], New York: Philosophical Library, 1949.

demektedir. Acaba adalet ve sevginin bu birleşimine ne gerek vardır? Sevgi neden tek başına yeterli değildir?

Peraşamız bize cevabı veren ve sadece birkaç sözcükten oluşan ilgi çekici bir bölüm içerir. Arka planı hatırlınıza getirin: Evinden kaçan Yaakov, dayısı Lavan'ın yanına sığınır. Lavan'ın küçük kızı Rahel'e âşık olur ve onunla evlenebilmek için yedi yıl çalışır. Yaakov'a karşı bir aldatmaca düzenlenir ve düğün gecesinin ertesi sabahı uyandığında, aslında Rahel'in ablası Lea ile evlendirilmiş olduğunu keşfeder. Öfkelenerek Lavan'la yüzleşir. Lavan, "Bizim burada böyle yapılmaz; küçüğü büyükten önce evlendirmeyiz" (Bereşit 29:26) diye cevap verir. Yaakov'a, ikinci bir yedi yıllık çalışma dönemi karşılığında Rahel'le de evlenebileceğini söyler.

Bunun ardından dokunaklı bir söz dizisi okuruz; veya daha ziyade dinleriz. Bu sözlerin etkisini anlayabilmek için, eski zamanlarda, matbaanın icadına kadar çok az kitap olduğunu hatırlamıza getirmemiz gerekmektedir. O zamana kadar çoğu insan (*tevada* duranlar hariç), sinagogda Tora'yı *dinlerlerdi*. Onu basılı halde *görmezlerdi*. *Keriat aTora* terimi aslında Tora'nın *okunması* değil, *ilan edilmesi* anlamına gelir.⁵

Bilgiyi işleme şeklimiz açısından, okumakla dinlemek arasında temel bir fark vardır. Okuduğumuz zaman tüm metni – cümleyi, paragrafı – bir kerede görebiliriz. Dinlerken bu olanağımız yoktur. Bir kerede yalnızca tek bir sözcük duyabiliriz ve bir cümle veya paragrafın nasıl sona ereceğini önceden bilemeyiz. Sözlü kültürde en güçlü edebi etki yaratma yollarından biri, bir cümleyi açan sözcüklerin bizi belli bir cümle sonunu beklemeye sevk etmesi ve sonra da bunun yerine cümlelerin beklediğimizden farklı bir şekilde tamamlanmasıdır.

Duyduğumuz dokunaklı sözler şunlardır: "Ve [Yaakov,] Rahel'i de sevdi" (Bereşit 29:30). Bu bizim beklediğimiz ve umduğumuz şeydir. Yaakov'un şimdi iki eşi vardır; bunlar iki kız kardeştir ve böyle bir evlilik ileride Yahudi kanunu tarafından yasaklanacaktır. Gerilim yüklü bir durum söz konusudur. Ama ilk izlenimimiz her şeyin yolunda olacağı şeklindedir. Yaakov her ikisini de sevmektedir.

Ama o beklentinin üstü, sıradaki sözcükle çizilmektedir: *mi-Lea*, "Lea'dan [daha çok]." Bu sadece beklenmedik değildir. Ayrıca gramer kuralları açısından da olanaksızdır. "X, Y'yi de Z'den *daha çok* sevdi" şeklinde bir cümle olamaz. "De" bağlacı ile "daha çok" ifadesi birbiriyle çelişki içindedir. Bu, Tora'nın, sıkıntılı bir ilişkiye işaret etmek üzere kasıtlı olarak cümle düşüklüğü içeren bir sözdizimi kullandığı ender ve güçlü örneklerden biridir.⁶

Sonra, sıradaki pasuk gelmektedir ve bu oldukça şok edicidir. "A-Şem, Lea'dan nefret edildiğini gördü." (Bereşit 29:31) Lea'dan nefret mi edilmekteydi? Hayır. Daha yeni, önceki pasuk bize onun sevildiğini söylemiştir. Öyleyse Tora "nefret edildiğini" diyerek ne anlatmak istemektedir? Bu ifade, Lea'nın bu şekilde hissettiğini belirtmektedir. Evet, sevilmektedir, ama kız kardeşinden daha az. Lea, Yaakov'un, küçük kız kardeşi Rahel'e tutkulu bir şekilde âşık olduğunu bilmektedir ve aslına bakılırsa bunu yedi yıldır bilmekteydi. Tora da, Yaakov'un Rahel için yedi yıl çalıştığını söylemekte, "fakat ona duyduğu sevgi sebebiyle bu ona birkaç gün gibi gelmişti" (Bereşit 29:20) demektedir.

Lea'dan nefret edilmiyordu. Daha az seviliyordu. Ama bu durumdaki biri, reddedilmişlik duygusuna kapılmadan edemez. Tora bizi, çocuklarına verdiği isimlerde Lea'nın acısını duymaya zorlamaktadır. Lea, ilk oğluna, "A-Şem ızdırabımı gördü. Kocam şimdi beni

⁵ Bunun *alahasal* gerektirmeleri vardır. *Keriat aTora*, çoğu *Rişonim* Dönemi otoritesine göre, (Purim'de Megila'nın okunmasından farklı olarak) bireysel bir yükümlülük değil, bir *hovat a-tsibur*, yani toplumsal bir yükümlülüktür.

⁶ Bunun klasik bir örneği, Kayin'in Evel'i öldürdüğünü anlatan, çevirisi olanaksız Bereşit 4:8 pasuğudur. Oradaki bozuk söz kullanımı, aradaki ilişkinin bozulmasını ifade etmektedir ki bu da, ahlaki bozulmaya ve ilk cinayete yol açmıştır.

sevecektir” diyerek Reuven adını verir. İkincisinin ismini Şimon koyar: “Çünkü A-Şem sevilmediğimi duydu.” Üçüncü oğluna Levi adını verir: “Şimdi, nihayet kocam bana bağlanacaktır” (Bereşit 29:32-35). Bu sözlerde sürekli bir bedbahtlık vardır.

Aynı tonu, Lea’nın ilk oğlu Reuven kırdı adamotları bulduğu zaman da duymaktayız. Adamotlarının afrodizyak özellikleri olduğu düşünülürdü; bu nedenle Reuven bunu, babasını annesine yaklaştıracak ümidiyle Lea’ya verir. Başka tür bir acı – çocuksuzluk – yaşamakta olan Rahel adamotlarını görür ve onları Lea’dan ister. Lea o zaman “Kocamı aldığın yetmedi mi? Oğlumun adamotlarını da mı alacaksın?” (Bereşit 30:15) der. Buradaki keder dokunulabilecek kadar gerçektir.

Neler olduğuna dikkat edin. Her şey sevgiyle başlamıştır. Yol boyunca da hep sevgiyle ilgili olmuştur. Yaakov Rahel’i sevmiştir. Ona ilk görüşte âşık olmuştur. Tora’da buna az da olsa benzeyen başka hiçbir aşk hikâyesi yoktur. Avraam ve Sara, onlarla ilk karşılaştığımızda çoktan evlidirler. Yitshak’a eşini, babasının hizmetkârı seçmiştir. Ama Yaakov sevmektedir. Diğer atalardan daha duygusaldır; sorun budur. Sevgi birleştirir, ama aynı zamanda ayırır da. Seilmeyeni, hatta daha az sevileni bile, reddedilmişlik, terk edilmişlik, sahipsizlik, yalnızlık hisleriyle bırakır. Bir toplumu, bir cemaati ve hatta bir aileyi bile salt sevgi üzerine inşa etmenin imkânsız olmasının nedeni budur. Bunun yanında hak ve adalet de olmak zorundadır.

“Sevgi”, *aava* sözcüğünün Bereşit kitabında geçtiği on beş yere bakarsak olağanüstü bir keşifte bulunuruz. Sevgi, kendisinden bahsedildiği her seferde çatışmaya yol açmaktadır. Yitshak Esav’ı sevmiştir, ama Rivka Yaakov’u sevmiştir. Yaakov, Rahel’in ilk oğlu Yosef’i diğer oğullarından daha çok sevmiştir. Bunlardan, Yahudi tarihindeki en vahim kardeş çekişmelerinden ikisi ortaya çıkmıştır.

Ama Tora’da sevgi sözcüğünün geçtiği ilk yer olan, Yitshak’ın Bağlanışı sınavının açılış sözleri üzerinde dikkatle düşündüğümüz zaman bunlar bile önemsizlik derecesinde solgun kalmaktadır: “Oğlunu, yegâneni, sevdiğini... al” (Bereşit 22:2). Raşi, Midraş’ı takip ederek (ki Midraş’ın kendisi de, Yitshak’ın Bağlanışı ile İyov kitabı arasındaki bariz paralellikten esinlenmiştir), Avraam oğlunun süttten kesilmesi şerefine bir ziyafet düzenlediği zaman, Satan’ın, yani suçlayıcı meleğin, Tanrı’ya “Görüyor musun, oğlunu Sen’den daha çok seviyor” dediğini söyler (Raşi’nin Bereşit 22:1 açıklaması). Midraş’a göre sınavın sebebi buydu: Satan’a, suçlamasının doğru olmadığını göstermek.

Yahudilik bir sevgi dinidir. Öyle olmasının derin teolojik sebepleri vardır. Mitler dünyasında tanrılar, insan ırkına karşı en kötü ihtimalle düşman, en iyi ihtimalle de kayıtsızdı. Çağdaş ateizme göre evrenin ve yaşamın hiçbir sebebi ve amacı yoktur. Bizler sadece maddesel kazaların, kör talihin ve doğal seleksiyonun sonuçlarından ibaretiz. Yahudiliğinki ise benim bildiğim en güzel yaklaşımdır. Bizler buradayız, çünkü Tanrı bizi sevgi ve bağışlayıcılıkla yaratmış, bizden de başkalarını sevmemizi ve bağışlamamızı istemiştir. Sevgi, Tanrı’nın sevgisi, bizim varlığımızın ta kendisinde gizlidir.

Metinlerimizin birçoğu o sevgiyi ifade eder: Şema’dan önce okuduğumuz paragraf, “büyük” ve “ebedi” sevgiden bahseder; Şema’nın kendisi, sevgi emrini içerir; Koenlerin *berahaları* sevgiyle telaffuz edilmelidir; *Şir a-Şirim*, Şarkılar Şarkısı, muazzam bir sevgi şiiridir; Şelomo Alkabetz’in *Leha Dodi*, “Gel, Sevgilim”, Eliezer Azikri’nin *Yedid Nefeş*, “Can dostu” şarkıları ünlüdür. İyi yaşamak istiyorsanız, sevin. Eğer Tanrı’ya yakınlık arıyorsanız, sevin. Eğer evinizin Tanrısal Mevcudiyet’in ışığı ile dolmasını istiyorsanız, sevin. Sevgi, Tanrı’nın yaşadığı yerdir.

Ama sevgi yeterli değildir. Bırakın bir toplumu, bir aileyi bile sırf sevgi üzerine inşa edemezsiniz. Bunun için adalet de ihtiyacınız vardır. Sevgi taraflıdır; adalet tarafsızdır. Sevgi özeldir, adalet evrenseldir. Sevgi şu değil, bu kişi içindir, ama adalet herkes içindir. Ahlaki yaşamın büyük bir bölümü sevgi ve adalet arasındaki bu gerilim tarafından üretilir. Bereşit'teki anlatımların birçoğunda temanın bu olması bir rastlantı değildir. Bereşit insanlar ve ilişkileri ile ilgiliyken, Tora'nın geri kalanı, ağırlıklı olarak toplum hakkındadır.

Sevgi olmadan adalet katıdır. Adalet olmadan sevgi haksızdır veya daha az sevilen kişinin gözüne öyle görünür. Yine de her ikisini aynı anda deneyimlemek neredeyse imkânsızdır. Nobel ödüllü fizikçi Niels Bohr bir keresinde, oğlunun yerel bir dükkândan bir nesne çaldığını öğrenmişti. Duruma iki farklı tepki gösterebileceğini fark etti: oğlunu bir yargıcın perspektifinden (adalet) veya bir babanın perspektifinden (sevgi) değerlendirebilirdi; ama aynı anda her ikisini yapamazdı.⁷

Ahlaki yaşamın kalbinde, basit hiçbir çözümü olmayan bir çatışma yatar. Doğru tepkinin ne zaman sevgi ve ne zaman adalet olduğunu bize söyleyecek hiçbir genel kural yoktur. 1960'lı yıllarda Beatles "İhtiyacın olan tek şey sevgi" diye şarkı söylüyordu. Keşke o kadar basit olsaydı, ama öyle değildir. Sevgi yeterli değildir. Sevelim, ama sevilmediği hissiyle yaşayanları unutmayalım. Onlar da insandır. Onların da duyguları vardır. Onlar da Tanrı'nın suretinde yaratılmışlardır.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Bazı insanları başkalarından daha fazla sevmek yanlış mıdır?
2. Adalet ne açıdan evrenseldir?
3. *Yamim Noraim* döneminde söylediğimiz *Avinu Malkenu* ("Babamız, Kralımız") duasında hangi beyanda bulunuyoruz?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁷ Jerome Bruner, *Actual Minds, Possible Worlds* [Gerçek Dimağlar, Olası Dünyalar] (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986), p. 51.